

The Effect of lack of Transparency of Information on Rent-Seeking with the Mediation of the Weakness of the Supervisory System in the Offices of Mazandaran Province

ARTICLE INFO

Article Type

Research Article

Authors

Mohammad Ali Varzi Daronkola¹

Seifullah Farzaneh^{2*}

Abolghasem Heidarabadi³

How to cite this article

Mohammad Ali Varzi Daronkola, Seifullah Farzaneh, Abolghasem Heidarabadi, The Effect of lack of Transparency of Information on Rent-Seeking with the Mediation of the Weakness of the Supervisory System in the Offices of Mazandaran Province, Islamic Life Style. 2023; 7 (2) :366-377.

1. PhD student, Department of Sociology, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.

2. Assistant Professor, Department of Sociology, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran (Corresponding Author).

3. Assistant Professor, Department of Sociology, Babol Branch, Islamic Azad University, Babol, Iran.

* Correspondence:

Address:

Phone:

Email: mfilib@yahoo.com

Article History

Received: 2023/05/01

Accepted: 2023/07/06

ABSTRACT

Purpose: Rent-seeking and administrative corruption are phenomena that can be seen in our country both in the public sector and in the private sector.

Materials and methods: In this article, the impact of the weak monitoring system on rent-seeking through the mediation of lack of transparency of information in the administration of Mazandaran province is investigated. In this research, a survey method and a researcher-made questionnaire were used. The statistical population of this research consists of the middle managers of the general administration of Mazandaran province. To determine the sample size, Krejci and Morgan's table was used. Based on this, the sample size was estimated to be 378 people and the questionnaires were distributed in the sample population based on the random sampling method. SPSS and Lisrel statistical analysis software were used for data analysis.

Findings: The obtained results show that the weakness of the monitoring system and the lack of transparency of information have a significant effect on rent-seeking in Mazandaran offices. The results of the compiled model to explain the changes in the amount of rent-seeking in the offices of Mazandaran province show the significant impact of the external variable of lack of information transparency and the internal variable of the weakness of the supervisory system on rent-seeking.

Conclusion: In general, the results of the research show that with the increase in the lack of transparency of information, the supervisory system becomes weak as a mediating variable, and in this situation, rent-seeking can be expected to increase in the society.

Keywords: Subjective and Objective Rent-Seeking, Lack of Transparency of Information, Weak Monitoring System, Mazandaran Province Administration

تاثیر عدم شفافیت اطلاعات بر رانت خواری با میانجی گری ضعف سیستم نظارتی در ادارات استان مازندران

محمدعلی ورزی درونکلا^۱

دانشجوی دکتری، گروه جامعه شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

سیف الله فرزانه^{۲*}

استادیار، گروه جامعه شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران (نویسنده مسئول).

ابوالقاسم حیدرآبادی^۳

استادیار، گروه جامعه شناسی، واحد بابل، دانشگاه آزاد اسلامی، بابل، ایران.

چکیده

هدف: رانت خواری و فساد اداری از پدیده هایی است که نمودهای آن در کشور ما هم در بخش دولتی و هم در بخش خصوصی قابل مشاهده است.

مواد و روش ها: در این مقاله تاثیر ضعف سیستم نظارتی بر رانت خواری با میانجی گری عدم شفافیت اطلاعات در ادارات استان مازندران مورد بررسی قرار گرفته است. در این تحقیق از روش پیمایش و ابزار پرسشنامه محقق ساخته استفاده شده است. جامعه آماری این پژوهش را مدیران میانی ادارات کل استان مازندران تشکیل می دهند. برای تعیین حجم نمونه از جدول کرجسی و مورگان استفاده شد. بر این اساس حجم نمونه برابر با ۳۷۸ نفر برآورد شد و پرسشنامه ها بر اساس روش نمونه-گیری تصادفی در جامعه نمونه توزیع گردید. برای تجزیه و تحلیل داده ها از نرم افزار تحلیل آماری SPSS و لیزرل (Lisrel) استفاده شده است.

یافته ها: نتایج به دست آمده نشان می دهد ضعف سیستم نظارتی و عدم شفافیت اطلاعات تاثیر معناداری بر رانت خواری در ادارات مازندران دارد. نتایج مدل تدوینی برای تبیین تغییرات میزان رانت خواری در ادارات استان مازندران نشان دهنده تاثیر معنادار متغیر بیرونی عدم شفافیت اطلاعات و متغیر درونی ضعف سیستم نظارتی بر رانت خواری است.

نتیجه گیری: به طور کلی نتایج تحقیق نشان می دهد با افزایش عدم شفافیت اطلاعات، سیستم نظارتی به عنوان متغیر میانجی دچار ضعف می شود و در این شرایط می توان انتظار داشت رانت خواری در جامعه افزایش یابد.

واژگان کلیدی: رانت خواری ذهنی و عینی، عدم شفافیت اطلاعات، ضعف سیستم نظارتی، ادارات استان مازندران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۲/۰۲/۱۱

تاریخ پذیرش: ۱۴۰۲/۰۴/۱۵

*نویسنده مسئول: mfilib@yahoo.com

مقدمه

وجود ابعاد مختلف فساد در عرصه های مختلف حکمرانی در هر جامعه ای امری غیرقابل چشم پوشی است که دولت ها درصدد جلوگیری از شیوع آن هستند. یکی از جلوه های مهم و شاخص فساد در جوامع سیاسی مخصوصا در جوامعی که توسعه نیافته و یا در حال توسعه اند، مفهوم «رانت و رانت خواری» است.

رانت جویی و رانت خواری به عنوان یک نمونه از فساد اداری عام و جهانی در همه ابعاد زندگی انسان نفوذ کرده است و هر روز به شکل گسترده و متنوعی خود را نمایان می سازد. افرادی که به چنین رفتار و کنشی روی می آورند قربانی شرایطی هستند که در آن تجربه زیسته دارند و گرفتار تله اجتماعی گشته اند.

مهمترین عواملی که می تواند زمینه ساز رفتارهای آمیخته با فساد تلقی می شود عبارتند از: تنگناهای اقتصادی، کم رنگ شدن ارزشهای انسانی، تشدید قوانین و مقررات غیرضروری و گسترش روحیه زیاده خواهی انسانها که باعث می شود دیگران را به بازی داخل کند (۱).

رانت خواری و فساد اداری از پدیده هایی است که نمودهای آن در کشور ما هم در بخش دولتی و هم در بخش خصوصی قابل مشاهده است. بر پایه تحقیقات بین المللی انجام شده، نظام اداری ایران از فساد رنج می برد. طبق گزارشهای سازمان شفافیت بین الملل، کشور ما طی سالهای ۲۰۱۱ تا ۲۰۱۶ از این لحاظ صعود و نزول متفاوتی در رتبه داشته است. به طوری که با امتیازهای ۲۵ تا ۲۸ از رتبه ۱۲۷ به ۱۳۰ تنزل یافته است.

در جمهوری اسلامی ایران که برپایه مردم سالاری دینی پایه گذاری شده است «محو هرگونه انحصارطلبی» و «رفع تبعیضات ناروا و ایجاد امکانات عادلانه برای همه، در تمام زمینه های مادی و معنوی» مورد تاکید قرار گرفته است. بی شک با وجود چنین تعبیری در قانون اساسی جمهوری اسلامی ایران، وجود هرگونه مفهوم رانت امری غیرقابل توجیه بوده و این نظام سیاسی درصدد برخورد با آن بوده است. اما با فرض چنین آرمانی، متأسفانه در عرصه عمل موفقیت چشمگیری برای ارکان مختلف سیاسی کشور در زمینه پیشگیری و برخورد با مفهوم رانت و رانت خواری دیده نشده است و علل این عدم موفقیت متعدد است. وجود تورم تقنینی بالا، فقدان قوانین تخصصی، توجیه و تفسیر غیرعقلانی و ناموجه قوانین موجود، رویه های عملی ناهنجار متعدد در برخورد با رانت خواری، وجود نهادهای موازی و غیرپاسخگو با قوه مجریه، عدم شفافیت در رویه ها و اقدامات اداری و بسیاری دیگر از عوامل از این دست، در تقویت امر رانت خواری و بهره برداری ناحق برخی از مزایای سیاسی و اقتصادی تاثیرگذار بوده است. برای جلوگیری از این امر باید با شناخت دقیق مفهوم رانت از آسیب شناسی برخوردهای انجام شده با این مفهوم و راهکارهای عملی برای برخورد مثمرتر با آن یاد کرد.

بر اساس تحقیقات انجام شده در داخل کشور در حوزه رانت و فساد اداری (۲، ۳، ۴، ۵، ۶ و ۷)، یکی از عوامل موثر بر رانت خواری در ایران، ضعف سیستم نظارتی است. به نظر می رسد سیستم نظارتی معیوب با عدم شفافیت اطلاعات به واسطه منفعت طلبی مدیرانی که به اطلاعات مورد نیاز برای سودجویی دسترسی دارند، زمینه را

رانت خواری به عنوان مفهومی سیاسی و تحلیلی- مفهومی که منعکس کننده منابع متضاد و اصول اخلاقی جامعه باشد- تعریفی از رانت خواری به دست می دهد که برای تجزیه و تحلیل تطبیقی و فهم تغییرات مناسب خواهد بود.

با توجه به این که ریشه مسایل اجتماعی تاریخی نظام اداری در نظام سیاسی می باشد همچنین با توجه به این که رانت جویی و رانت خواری یکی از زایشهای نظام اداری بیمار و ناسامان می باشد، لازم است راهکارهایی یافت شود که ضمن توجه به نظام اداری، اصلاح نظام سیاسی را نیز مد نظر داشته باشد.

تعریف رانت خواری

در تعریف کلی، رانت خواری به فعالیت اقتصادی گفته می شود که توسط آن یک فرد یا واحد اقتصادی بتواند بدون آنکه ارزش افزوده بیشتری تولید کند، درآمد خود را افزایش دهد مثل افزایش بی مورد دستمزدها از طریق اعتصاب و اعمال فشار سیاسی بدون آنکه با افزایش باروری همراه باشد.

رانت جویی موضوع نسبتاً تازه ای است. این اصطلاح، اولین بار توسط آن کروگر^۱ در ۱۹۷۴ مطرح شد، اما تبیین و کارویژه های آن توسط گوردون تولاک^۲ در ۱۹۶۷ بدون به کار بردن این اصطلاح ارائه شده است. ایده اصلی رانت جویی به نقش دولت در اقتصاد و ایجاد کمیابی های ساختگی توسط آن بر می گردد. تولاک و کروگر، رانت جویی را تلاشهای قانونی مانند لابی گری و غیر قانونی مانند رشوه دهی؛ افراد و گروه های همسود بخش خصوصی می دانند که جهت تحصیل رانت هایی که به دنبال ایجاد کمیابی های ساختگی توسط دولت ایجاد می شوند صورت می گیرند. آنها رانتها را به صورت برونزا در نظر می گرفتند که زمینه شان توسط تنظیم کنندگان اقتصاد فراهم می شود و سپس واکنش عاملان بخش خصوصی را تحریک می کنند. تولاک و کروگر معتقد بودند منابعی که صرف رانت جویی می شود، هیچ گونه ستاندهی ارزشمندی از نظر اجتماع ایجاد نخواهد کرد و هدر خواهند رفت. از دید «تولاک» رانت خواری هنگامی واقع می شود که شرکت های بزرگ با صرف منابع اقتصادی، مانند دادن رشوه و استخدام «لابی گرها» دولت را تحت فشار قرار می دهند تا با استفاده از ابزارهای اقتصادی و وضع قوانین جدید مانند ایجاد تعرفه، محدود کردن واردات، اعطای یارانه های مستقیم و غیرمستقیم، جلوگیری از ورود شرکت های جدید به بازار و کنترل قیمت ها، محیط و شرایطی را که شرکت های مزبور در آن فعالیت می کنند، به نفع آنها تغییر دهد. پوسنر^۳ رانت جویی را صرف منابع جهت دستیابی به یک موقعیت انحصاری تعریف می کند و معتقد است که هزینه ی کسب یک موقعیت انحصاری دقیقاً با سود انتظاری حاصل از انحصارگر شدن برابر می باشد. بنابراین تمام رانت انحصاری مورد انتظار به صورت هزینه های اجتماعی در می آید، بدون این که ستاندهی اجتماعی در بر داشته باشند.

رانت جویی یک پدیده ی همه جا حاضر است و در شکل گیری هر تصمیمی سیاستی همواره گروه های همسودی وجود دارند که

برای رانت اطلاعاتی و به تبع آن رانت اقتصادی در جامعه فراهم کند.

پژوهش حاضر از آن رو اهمیت پیدا می کند که عوامل موثر بر پیدایش و زمینه ساز رانت خواری در ادارات کل استان مازندران را شناسایی و مهمترین عوامل موثر بر رانت جویی و رانت خواری را بر اساس اندازه و شدت این عوامل تعیین کند. به این ترتیب چهارچوب نظری در زمینه عوامل موثر بر رانت خواری برای محققان آینده فراهم می کند و آنان می توانند از این مدل مفهومی برای بررسی رانت جویی و رانت خواری بهره ببرند. همچنین با مطالعه و ترکیب یافته های این پژوهش و پژوهشهایی مانند این به یکپارچه سازی داده و خلاصه کردن نتایج به شفافیت و سلامت اداری کمک نموده و رانت خواری کمتر و یا ریشه کن گردد.

رانت خواری در نظام ها و سازمانهای اداری در اغلب کشورها سبب آسیب رسانی جدی به توسعه و ترقی شده و در کشورهای در حال گذار، اهمیت و مهار و نظارت و کنترل آن به شکل پایه ای برای سیاستمداران و تصمیم سازان و مردم روشن و آشکار گردیده است. بر این پایه از جهت اهمیت رانت خواری و پیامدهای آن بر توسعه و پیشرفت جامعه به بخشی از مضار و هزینه هایی که به جامعه وارد می کند پرداخته می شود:

رانت جویی و رانت خواری مانع رشد و رقابت سالم و باعث عقب راندن تلاشها در جهت کاهش فقر و بی عدالتی اجتماعی می شود. رانت جویی و رانت خواری موجب تضعیف اعتماد ملتها به توانایی خویش و باعث ناامیدی و سرخوردگی نسبت به آینده ای قابل پیش بینی می شود.

فساد به افزایش قیمتهای معاملات منجر شده، توسعه پایدار را مختل و امکان پیش بینی وضعیت اقتصادی را مخدوش می نماید.

رانت جویی و رانت خواری منابع ارزشمند انسانی، سازمانی و اقتصادی را درون فعالیتهای غیرمولد سوق می دهد و منجر به کاهش تحقق اهداف دولت می گردد.

رانت جویی و رانت خواری زمان کارکنان بخش دولتی را درون فعالیتهای غیر سازنده سوق می دهد و موجب کاهش کارایی سازمان می شود.

رانت جویی و رانت خواری پدیده ای پنهان، غیرقابل محاسبه و غیردموکراتیک است و به فرایندها و نهادهای دموکراتیک آسیب می رساند (۸).

در نتیجه مبارزه با رانت جویی و رانت خواری در استان مازندران یک امر مهم است لذا از گسترش و تشدید آسیبها در آینده پیش گیری نماید. ضرورت دارد با تمام توان و در تمامی زمینه ها با علل و زمینه های بروز و ظهور رانت جویی و رانت خواری مبارزه ای جدی، مستمر و ریشه های آن صورت پذیرد. البته پیش از این، شناسایی خاستگاههای رانت جویی و رانت خواری حیاتی می باشد.

برای پیشگیری از بروز رانت جویی و رانت خواری باید ماهیت و ریشه های شکل گیری رانت جویی و رانت خواری شناسایی و مورد هدف قرار گیرد نه این که به مبارزه با فعالیتهای پرداخته شود که مظهر و نمود رانت می باشد. از آنجایی که نگارنده به رانت و

رانت (یا فزون طلبی) به زبان فارسی گفته می‌شود اشکال متفاوتی دارد.

رانت‌جویی و فساد

رانت‌جویی و فساد دو پدیده کاملاً مرتبط به هم‌اند و از رویکرد تئوری انتخاب عمومی فساد قبل از هر چیز یک رفتار رانت‌جویانه است (۹). کروگر فساد را یکی از روشهای تحصیل رانتها و یکی از اشکال رانت‌جویی می‌داند.

تانزی نیز رشوه را یکی از اشکال رانت‌جویی می‌داند و معتقد است که مشکل است بتوان خط جداکننده‌ای بین رانت‌جویی و فساد کشید. رزاکرمین ۴ فساد را سواستفاده از اختیار عمومی جهت انتفاع شخصی تعریف می‌کند (۹). البته سواستفاده از اختیار عمومی می‌تواند برای انتفاع حزب، طبقه، قبیله و دوستان، فامیل و غیره باشد. در فساد قواعد رسمی ناظر بر تخصیص منابع عمومی توسط تنظیم‌کنندگان اقتصاد در واکنش به پیشنهاد پول یا حمایت سیاسی زیر پا گذاشته می‌شوند (۱۰). تنظیم‌کنندگان اقتصاد یک شیوهی مهم دستیابی به این رانتها می‌باشد.

در واقع موقعی که تخصیص منابع سیاسی می‌شود، تنظیم‌کنندگان اقتصاد نقش محوری در فرایند تخصیص پیدا می‌کنند. بنابراین افراد و گروههایی که به دنبال حقوق اقتصادی مربوط به موقعیتهای انحصاری سودآوری هستند که توسط تنظیم‌کنندگان اقتصاد ایجاد می‌شوند، باید آنها را از بازارهای سیاسی شده‌ای که توسط تنظیم‌کنندگان اقتصاد نیز از این موضوع اطلاع دارند که موقعیتهای انحصاری و مجوزهای مرتبط با آنها برای افرادی که به آنها دست می‌یابند مزادهای قابل ملاحظه‌ای در بر خواهند داشت. بنابراین سعی خواهند کرد از طریق رشوه‌ستانی بخشی از آن مزادها را به خودشان انتقال دهند.

ویشنی و شلیفر ۵ خاطر نشان می‌کنند که ایجاد محدودیتها و کمیاب‌های ساختگی توسط دولت و مجوزهای متعاقب آن برای افراد و گروههایی که به آنها دست می‌یابند رانت انحصاری و برای مقامات دولتی رشوه ایجاد می‌کنند (۱۱).

فساد و رانت‌جویی محصول فرعی مداخله‌ی دولت در اقتصادند و متعاقب تنظیم اقتصاد توسط دولت به بهانه‌ی اصلاح موارد شکست بازار اتفاق می‌افتند. به همین علت برخی معتقدند که جامعه باید بین موارد شکست بازار و فساد (یا رانت‌جویی) یکی را انتخاب کند (۱۲).

به بیان دیگر فساد و رانت‌جویی با کاهش نقش دولت در اقتصاد کاهش می‌یابند. گری بکر ۶ جهت برجسته کردن نقش دولت در شکل‌گیری و گسترش فساد خاطر نشان می‌کند که فساد با برداشتن دولت برداشته می‌شود.

اگرچه هم‌پوشانی‌های زیادی بین رانت‌جویی و فساد وجود دارد، ولی لزوماً هر اقدام فساد‌آمیزی رانت‌جویی نیست و برعکس. رشوه‌ای که یک تنظیم‌کننده اقتصاد در ازای تخصیص یک مجوز دریافت می‌کند هم فساد است و هم یک رفتار رانت‌جویانه. اما

تلاش می‌کنند تا نتایج آن تصمیم را به نفع خودشان تحت تاثیر قرار دهند.

در واقع به دنبال پذیرش قانون اساسی و برقراری دستگاه‌های دولتی در یک کشور، این انگیزه در شهروندان به وجود خواهد آمد تا دولت را تسخیر کنند و از قدرت بازتوزیعی آن در راستای انتفاع خودشان بهره‌برداری کنند. بنابراین، در فرایند رانت‌جویی، افراد منابع و تلاششان را در راستای تحت تاثیر قرار دادن نتایج سیاستهای عمومی صرف خواهند کرد.

در رانت‌جویی منابع کمیاب و ارزشمند جهت انتقال مصنوعی منافع از مجموعه جامعه به سوی یک سری گروههای ویژه هدر می‌روند.

واکر ۱ رانت‌جویی را تلاشهای لابی‌گرانه افراد و گروه‌های همسود خصوصی می‌داند که دو هدف از آن مد نظر است:

الف- واداشتن سیاستمداران به تجویز و تعیین قواعدی که یک منبع ارزشمند (یک مجوز، یارانه، معافیت مالیاتی یا گمرکی و...) ایجاد می‌کنند که می‌توان از آن رانت به دست آورد.

ب- واداشتن مجریان قوانین به تفسیر قوانین به گونه‌ای که آنها قادر به تحصیل یک چنین منبعی کند.

گونینگ ۲، رانت‌جویی را اقدامات مشروع و قانونی افرادی می‌داند که درصددند تا قوانین یا اجرای آن را به گونه‌ای تحت تاثیر قرار دهند که آنها را به زیان سایر افراد جامعه منتفع سازد. وی خاطر نشان می‌کند که در عمل نمی‌توان به سادگی بین رانت‌جویی و سایر اقداماتی چون رشوه دادن که هدفشان تحت تاثیر قرار دادن قوانین یا اجرای آنهاست، تفکیک قائل شوند.

سولواسون ۳ نیز به رانت‌جویی به مثابه یک بازی یا فرایند دو مرحله‌ای نگاه می‌کند: مرحله نخست، شامل ایجاد موانع ساختگی در بازار است؛ یعنی یک موقعیت غیر بازاری ایجاد می‌شود. در این مرحله افراد درصدد برمی‌آیند تا دستگاه سیاسی را که جریانهای رانت را ایجاد؛ حفظ یا تخصیص می‌دهد کنترل کنند. مرحله دوم با رقابت برای رانتها اتفاق می‌افتد؛ یعنی افراد سعی می‌کنند در موقعیتهای غیر بازاری و در سایه موانع ساختگی برای رانتها رقابت کنند.

مفهوم رانت ریشه در مفهوم rent به معنای اجاره دارد و اشاره به معنای شکل‌گیری رانت روی زمینهای کشاورزی داشت که حاصل انحصار پدیده حصارکشی در کشورهای غربی بود که قطعاتی از این زمینها را در اختیار مالکیت فردی درمی‌آورد و به دلیل این انحصار مالکین می‌توانستند این زمینها را به دیگران اجاره بدهند و در قبال اجاره مبلغی دریافت کنند که حق استفاده از زمین بود.

رانت خواری به مرور متحول شد و اشکال دیگری پیدا کرد اما ماهیت آن تغییری نکرد که بر مبنای آن رانت شامل «در انحصار قرار گرفتن چیزی در اختیار یک فرد یا گروه خاص است که به همین دلیل و به دلیل نیاز دیگر اقدار جامعه به آن مورد می‌تواند از طریق حق انحصاری منفعت دریافت کنند». آنچه که به آن

4. Ackerman
5. Vishny & Shleifer
6. Becker

1. Walker
2. Gouning
3. Solvason

بررسیهای تجربی نشان می دهد که وجود فساد در رده های میانی و پایین نظام اداری، تا حدود زیادی به میزان فساد در بین سیاستمداران و کارمندان عالی رتبه بستگی دارد. همچنین در یک محیط سیاسی فاسد، کارمندان رده های میانی که مرتکب فساد اداری می شوند؛ کمتر نگران کشف جرم هستند چون غالباً در بین مسوولین رده بالا و مدیران میانی، نوعی تباری برای چشم پوشی متقابل وجود دارد(۱۴).

مسأله ای مهمتر که به نظر می رسد فساد اداری را به عنوان یک مسأله پنهان نگه می دارد و در عین حال آن را به صورت هنجاری درمی آورد، تحت عنوان "نیروی هنجاری بالفعل" یا ایجاد شدن فرهنگ فساد در اداره ها قابل بیان و بررسی است که از جمله فرآیندهایی نام گرفته که کمک می کند تا مشکلات اجتماعی چون فساد پنهان بمانند. این تعبیر در ابتدا توسط گنورگ پل اینیک، حقوقدان آلمانی مطرح شده است. تحلیل وی در این عبارت، اشاره به این حقیقت دارد که اعمال و رفتارهای اجتماعی، با هر اصل و ریشه ای این قابلیت را دارا هستند که به اعمالی تبدیل شوند که در یک دوره زمانی از نظر هنجاری توجیه لازم را داشته باشند.

این گونه مشروعیت بخشی به آنچه که در جامعه رایج بوده و یا گسترش می یابد، وضعیتی را پدیدار می نماید که در آن سعی خواهد شد تا از درد شرایطی که در حقیقت با ارزشهای اصلی اکثریت مردم جامعه مغایر است، جلوگیری شود(۱۵).

غالباً این فرآیند، یعنی هنجار شدن و توجیه هنجاری در سطحی کلان یعنی در جامعه عمل می کند، اما در سطح خرد، یعنی در خود سازمان نیز این توجیه هنجاری دارای قدرت اثرگذاری است. شاید بهترین توجیه برای این قضیه قانون گرشام باشد. قانون گرشام (پول بد پول خوب را از گردش خارج می کند) در مورد رانت نیز می تواند صادق باشد. به این تعبیر که می توان گفت اشخاص سوءاستفاده گر فاسد در درون سازمان یا اداره، اشخاص صادق و درستکار را از بازار بیرون می رانند. با گسترش مولفه ها و موارد و مصداق های فساد و مشاهده تاثیر آن در درآمد و سطح زندگی طرف های درگیر در آن، اکنون افراد صادق و درستکار نیز وسوسه و حتی ناگزیر می شوند که در مقابل وسوسه های ارتکاب اعمال فاسد مالی سرتعظیم فرآورده و توجیهی می شود که در این اجتماع جایی برای افراد درستکار وجود نداشته و زنده ماندن و ادامه زندگی از راه راست و با درستکاری میسر نباشد (واقعیت که به وجود می آید، در ذهن همه مردم جامعه وجود دارد و جای می گیرد و به عنوان یک زمینه مستعد عمل می نماید). این وضعیت را می توان با تعبیری که «سن» مطرح کرده یعنی «پارادوکس انزوا» توصیف و تبیین نمود(۱۶).

در زمینه بحث حاضر چنین فرض می شود که:

همه یا بخش قابل توجهی از اعضای جامعه چنین می اندیشند که صرف نظر از درستکاری یا نادرستی دیگران، خودشان به منزله افراد، با نادرستی اوضاع بهتری خواهند داشت.

در صورتی که بتوان بین دو شق همه درستکار و یا همه نادرست یکی را انتخاب کرد، اشخاص فکرمی کنند اگر درستکار باشند از وضعیت بهتری برخوردار خواهند بود.

بهره برداری از منابع عمومی جهت انتفاع شخصی فساد هست، ولی رفتار رانت جویانه نیست. همچنین اگر بوروکراتها به منظور افزایش حقوق و مزایایشان با قانونگذاران جهت تصویب قانونی در این زمینه لابی کنند، چنین رفتاری رانت جویی هست ولی فساد نیست(۱۳).

در رویکرد رانت جویی تمرکز روی عصاره حقیقی مسئله یعنی قواعد است. البته این موضوع به این مفهوم نیست که افراد مهم نیستند، بلکه این دیدگاه بررسی می کند که افراد چگونه به مشوق های ایجاد شده به وسیله قواعد موجود واکنش نشان می دهند تاکید روی قواعد و رویه ها در رویکرد رانت جویی به این معناست که مهمتر از فروش مجوزها و دیگر اشکال صلاحدید بوروکرات همین قوانین و مقررات موجود می باشند که در مرحله نخست به ایجاد مجوزها و فروش اختیارات می انجامند؛ مهمتر از وجود رشوه ها جهت تضمین یک قرارداد، وجود قراردادهای دولتی و رویه های قرارداد بستنی است که این رشوه ها را ممکن می سازند؛ مهمتر از منافع حاصل از استخدام و ارتقای رفیق بازانه قوانین استخدای هستند که به مقامات دولتی امکان می دهند که یک شغل دولتی را در قبال پول یا وفاداری شخص مبادله کنند. بنابراین نامناسب است که به بوروکراتها خصوصیاتی را نسبت دهیم که مربوط به سازمان و قواعد حاکم بر آن هستند و نیز به دستگاههای دولتی خصوصیاتی را نسبت دهیم که از آن افراد می باشد.

چارچوب نظری

امروزه رانت به عنوان یک مانع ابتدایی و اولیه در مسیر توسعه اقتصادی و اجتماعی بالاخص در کشورهای در حال توسعه مطرح شده است. علیرغم وجود دیدگاهی که موید تاثیرات مثبت رانت است، تصویر کلی از این پدیده توأم با محکومیت گسترده وجود رانت در جوامع همراه است. با پذیرش این دیدگاه، لزوم اجرای سیاست های مقابله با فساد نیازمند شناخت و درک صحیح از طبیعت این پدیده، ساختارها و مولفه های نهادی آن است. درد و شناخت صحیح این پدیده اما، نیازمند تحلیل در جنبه های شکل گیری و اثرگذاری آن بوده و از آنجایی که این پدیده به عنوان نتیجه رفتار انسان نفع طلب شخصی و مطابق با طبیعت نفع طلبی انسان گره خورده است؛ هر نوع تحلیل را بدون توجه به چارچوب نهادی و انسان شناختی عقلی و فاقد قدرت توضیح دهندگی خواهد گذاشت.

ورود این مفاهیم اجتماعی و انسان شناختی به مباحث اقتصادی البته ریشه ای تاریخی داشته و اصولاً بررسی متغیرهای اقتصادی بدون توجه به شرایط اجتماعی و فرهنگی حاکم بر آن جامعه نمی تواند برونداد قابل قبولی را ارائه دهد. تحلیل موضوع رانت نیز از این قاعده مستثنی نخواهد بود و لازم است تا حد ممکن این چارچوب های انسان شناختی در تحلیل رانت وارد شود. در این مقاله تأثیر نظارت اجتماعی و شفافیت اطلاعات بر رانت خواری در ادارات استان مازندران مورد بررسی قرار گرفته است.

نظارت اجتماعی

تدوین کننده ی روابط طراحی شده‌اند و در اشکال مختلف و توسط نهادهای دارای قدرت حفاظت می‌شوند و طبیعی است که این حفاظت به مقدار قابل توجهی از منابع عمومی نیاز دارد.

هنجارهای خصوصی و عمومی به دلیل حوزه اثرگذاری و ارزش گذاری دارای نمونه‌ها و موارد متفاوتی خواهند بود و با توجه به مطالعه شوائتزر در جوامع غربی، هنجارهای عمومی دارای اولویت و برتری بر هنجارهای خصوصی بوده و این موضوع در جوامع در حال توسعه یا در حال گذار بر عکس است.

با توجه به نظر شوائتزر سه نوع قدرت نظارتی و اعتباردهی برای هنجارها وجود دارد که شامل خویشاوندان، اقوام و دوستان، مردم و دولت هستند. با وجود این سه گروه اثرگذار و بسته به شدت و ضعف توان اثرگذاری و محدود نمودن رفتار عوامل، این امکان می‌تواند وجود داشته باشد که افراد در موقعیت‌های مختلف رفتارهای متفاوتی را از خود نشان دهند.

سلسله مراتب سازمانی، وجود تفسیرهای ذهنی از هنجارهای عمومی و تضاد در منافع و اهداف، ممکن است منجر به انسداد و اعمال مانع برای مشارکت گروه‌های خاص جامعه شود و اعضای این گروه‌ها را به اتخاذ ابزارهای تکنیکی قدرتمند برای رسیدن به اهداف خود ترغیب نماید حتی اگر این ابزارهای غیرقانونی باشند، شوائتزر نتیجه می‌گیرد که احتمال رخداد فساد در وابستگی به ساختارهای اجتماعی پنهان بوده و انتظار می‌رود که پدیده ی فساد و ابعاد آن در شرایط زیر گسترش یابد. ابهام در وضعیت هنجاری موقعیتها، انتظار کسب منافع بالقوه ی بسیار زیاد، تعداد بسیار اندک موقعیت‌های جایگزین و نسبت اندک هزینه‌های فعالیت فاسد به منافع و دستاوردهای آن چهار وضعیتی هستند که می‌تواند باعث شکل‌گیری پدیده ی فساد و رانت شود.

شفافیت اطلاعات

واژه شفافیت در گذشته، به معنی «قابل روئیت بودن نور از خلال» به کار گرفته می‌شد، که این تعریف استعاره‌ای، به مرور زمان تبدیل به «به راحتی دیده شدن از میان» شده و طی قرن‌های متمادی وارد زبانهای از قبیل ایتالیایی، اسپانیایی، پرتغالی، فرانسه و انگلیسی شده است (۱۸).

برخی از پژوهشگران بر این اعتقادند که میزان شفافیت به ادراک ذینفعان بستگی دارد. از نظر این پژوهشگران شفافیت عبارت است از ادراک ذهنی فرد از مطلع بودن درباره خصوصیات و فعالیت‌های طرف دیگر (۱۰).

به دیگر سخن می‌توان گفت شفافیت در سازمانهای تجاری به معنای تسهیم اطلاعات ارزشمند بین خریدار و فروشنده است، که غالباً این اطلاعات در مذاکرات مورد استفاده قرار می‌گیرند. هدف از ایجاد شفافیت در چنین سازمان‌هایی این است که خریدار و فروشنده بتوانند در جهت کاهش هزینه‌ها، با هم همکاری نمایند. همچنین از نظر برخی محققین، شفافیت عبارت است از اصولی که عامه مردم را قادر می‌سازد اطلاعاتی در رابطه با فعالیت‌ها و ساختارهای یک موجودیت بدست آورند.

3. Acham

بنابراین در صورت عدم تبانی بین اعضای اجتماعی از لحاظ بهینگی به مفهوم پارتویی، نتیجه عبارت خواهد بود از انتخاب حالت پست تر که به منزله ی انتخاب نادرست توسط همه افراد است. بنابراین افراد می‌توانند با تبانی وضع بهتری داشته باشند، اما تحقق این امر بدون اجبار محتمل نیست.

اما اگر فرض دوم به صورت زیر اصلاح شود که هر فردی ترجیح می‌دهد درستکار باشد، به شرط آن که دیگران نیز به همین شیوه عمل کنند. از این رو، فرض یک بدون تغییر می‌ماند. در این موارد، این باور که دیگران درستکارند حائز اهمیت است. اگر بتوان این باور را ارتقاء داد می‌توان روند پیوستن مردمان صادق را به جرگه فاسدان متوقف نمود. این همان چیزی است که آمارتیاسن آن را «پارادوکس اعتماد و اطمینان» نامیده است. نبود این اطمینان و اعتماد می‌تواند از جمله علل و عوامل مهم گسترش فساد باشد (۱۷).

ادله ی متعددی را می‌توان برشمرد که سطح فساد ممکن است همزمان با فرآیند قدرتمند توسعه اقتصادی با کاهش روبرو شود و این موضوع می‌تواند در قالب استفاده از نظریه ی ننگ اجتماعی تبیین شود.

نظریه ننگ اجتماعی چنین تحلیل می‌کند که مخالفت و یا نارضایتی از عملکرد یک فرد که از هنجارها و اصول پذیرفته شده اجتماعی و فرهنگی جامعه عدول می‌کند، توسط سایر افراد آن جامعه به گونه ای پاسخ داده می‌شود که باعث متمایز شدن و مشخص شدن آن فرد از بقیه شود (۱۶).

اکپو ۲ استدلال می‌کند که در جوامع سنتی، که در آن ارتباط بین دولت و بخش خصوصی دارای شفافیت‌های کمتری است و به عنوان مثال امکان تفکیک بین تعبیه‌هایی مانند هدیه دادن با رشوه به وضوح میسر نمی‌باشد، سطح ننگ اجتماعی ممکن است به مراتب پایین‌تر باشد. نکته قابل ذکر این است که تلاش برای اعمال هنجارهای سنتی در اقتصاد‌های مدرن و پیچیده یکی از مهمترین مسائلی است که اقتصاددانان با آن روبرو هستند.

آشام ۳ تعریف نسبتاً متفاوتی از فساد را ارائه می‌دهد که در آن فساد به عنوان اقدامی تعبیر می‌شود که برخلاف انتظارات هنجاری جامعه و برای منافع شخصی به ضرر سایر گروه‌های مردم رخ می‌دهد. بر اساس دیدگاه شوائتزر فساد زمانی پدیدار می‌شود که حوزه ی کارکرد هنجارهای خصوصی و شخصی افراد با حوزه کارکرد هنجارهای عمومی مخلوط شود، به گونه ای که هنجارهای خصوصی ارزش تفسیری بالاتری نسبت به هنجارهای عمومی داشته باشند.

هنجارهای خصوصی نه قابلیت تدوین و طبقه بندی داشته و نمی‌توان آنها را به صورت مستقل از وضعیت‌های خاص و مستقل از افراد مورد بررسی قرار داد. هنجارهای شخصی تا حد زیادی به خود افراد و یا لایه‌ها و اقشار اجتماعی بستگی دارند. در مقابل هنجارهای عمومی حداقل در جوامع غربی قابلیت تدوین و طبقه بندی داشته و تا حد زیادی مستقل از افراد و وضعیت‌های درگیر می‌باشند. این هنجارهای عمومی به عنوان نهاد و قواعد بازی و

1. Social Stigma

2. Ekpo

سهمداران در شناسایی اطلاعات مورد نیاز، تهیه گزارش های بی طرفانه از فعالیت های سازمان و سیاست هایی که سازمان را پاسخگو نگه می دارد. هیس، سازمان شفاف را به این معنی توصیف کرد: «دسترسی عمومی به تمام اطلاعات اعم از مثبت یا منفی که از نظر قانونی به شیوه ای دقیق، به موقع، متعادل و بدون ابهام قابل انتشار است؛ تا به هدف افزایش توانایی استدلال عموم مردم و پاسخگویی سازمان ها در برابر اعمال، سیاست ها و شیوه های خود نائل گردند».

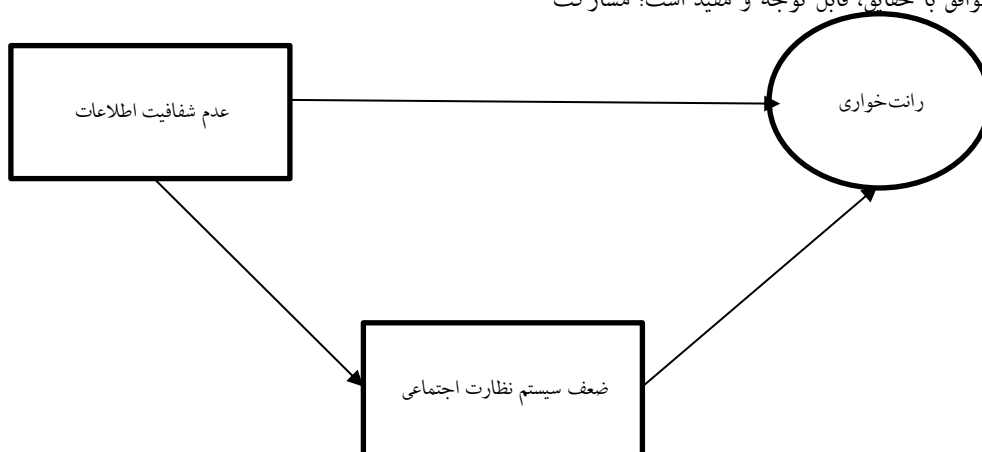
لازمه پاسخگویی، افزایش شفافیت و بهبود گزارش دهی است؛ منظور از شفافیت امور، جریان آزاد اطلاعات و وجود وظایف واضح در سازمانهای بخش عمومی است (۱۸). این شفافیت ازسویی موجب پاسخگویی این سازمانها و از سوی دیگر باعث پاسخ خواهی مردم و شهروندان می شود (۲۱).

با وجودی که نظرات و عقایدی که در رابطه با شفافیت اداری وجود دارند، مباحث جدیدی نمی باشند، ولی کاربرد واژه شفافیت سازمانی، پس از رسوایی برخی سازمانها در اوایل قرن بیستم، شدت یافته است؛ در واقع می توان گفت، پیدایش مفهوم شفافیت سازمانی مقارن با رواج فساد اداری می باشد و چنین تصور می شود که افزایش شفافیت سازمانی مؤثرترین ابزار کاهش فساد اداری است. اهمیت این مطلب تا آنجا است که بانک جهانی و سازمان ملل خواهان افزایش شفافیت در زندگی اجتماعی افراد می باشند تا بدان وسیله بتوان فساد موجود در بخش دولتی کشور های در حال توسعه را کاهش داد (۲۲).

شفافیت مهمترین دارویی است که برای درمان فساد اداری وجود دارد. لازم به ذکر است که فساد اداری تنها یک مسأله اخلاقی نمی باشد، بلکه مانع بزرگی برای رشد و توسعه سازمان نیز به شمار می رود (۱۹).

متغیرها و مدل مفهومی تحقیق

با توجه به مبانی نظری، مدل مفهومی این تحقیق از مؤلفه هایی به شرح زیر تشکیل شده است:

شکل ۱. مدل مفهومی تحقیق

برای سازمانها یا افراد، شفافیت بدین معنی است که به دیگران اجازه دیدن حقیقت را می دهند بدون تلاش برای مخفی کردن یا کمرنگ کردن معنا یا دستکاری واقعیات تا به وضوح دیده شوند. به عبارت دیگر شفافیت، اجازه می دهد واقعیت برای دیگران در دسترس باشد تا انتخاب کرده یا حتی به جستجوی بیشتر بپردازند (۱۹).

با توجه به پژوهش های انجام شده در زمینه شفافیت، دو دیدگاه اصلی در این رابطه، پدید آمده است:

۱. شفافیت پدیده ای ایستا است و به حائلی اطلاق می شود که اطلاعات افشا شده استاندارد بوده و از طریق اسناد رسمی گزارش می شوند. می توان گفت، این نوع از افشا اطلاعات تنها نوعی گزارش دهی یک طرفه است (از سازمان به سمت ذی نفعان یا قانون گذاران)؛ این شکل از تسهیم اطلاعات بر پایه پروسه های رسمی و استاندارد می باشد، به گونه ای که ذی نفعانی که خواهان اطلاعات بیشتری هستند باید مدیر و سایر مقامات رسمی سازمان را متقاعد سازند (۲۰).

۲. شفافیت پدیده ای پویا است. غالباً این نوع شفافیت بواسطه گسترش فناوری اطلاعات و ارتباطات ایجاد می گردد؛ چرا که این گونه فناوری ها قادر به حفظ تعامل مستمر بین سازمانها و ذی نفعانشان می باشند.

در شفافیت پویا، فناوری اطلاعات و ارتباطات می تواند فضای مجازی را برای تبادل اطلاعات سازمانی ایجاد نموده و مشارکت ذینفعان را حداکثر نماید.

امروزه شفافیت در حال تغییر به معنای جدید «افشای فعال» است که عوامل متعددی منجر به این تغییر شده اند که عبارتند از: موشکافی شدید رسانه ها، دسترسی آسان و ارزان به اطلاعات، فناوری اطلاعات در هر جا و اعتقاد به «حق عمومی برای دانستن» زمانی که بالکین سه نوع شفافیت را شناسایی کرد، در واقع وی ابعاد شفافیت را شناسایی نمود. بالکین ادعا کرد که شفافیت اطلاعاتی، شفافیت مشارکتی و شفافیت پاسخگویی مکمل یکدیگر هستند و از نظر تحلیلی متمایز هستند.

بنابراین، شفافیت با داشتن این سه عنصر مهم تعریف شده است: اطلاعاتی که موافق با حقایق، قابل توجه و مفید است؛ مشارکت

فرضیه‌ها

ضعف سیستم نظارتی بر رانت خواری ذهنی و عینی تاثیر مثبت و معناداری دارد.

عدم شفافیت در گردش اطلاعات بر رانت خواری ذهنی و عینی تاثیر مثبت و معناداری دارد.

عدم شفافیت اطلاعات بر ضعف سیستم نظارتی تاثیر مثبت و معناداری دارد.

مواد و روش‌ها

روش پژوهش حاضر مبتنی بر رهیافت کمی و به صورت پیمایشی است. جمع آوری اطلاعات با استفاده از پرسشنامه محقق ساخته

انجام شده است. از نظر هدف، پژوهش حاضر، کاربردی، مقطعی، توصیفی از نوع زمینه یابی بوده است. جامعه آماری پژوهش حاضر کلیه مدیران میانی ادارات کل استان مازندران است که ۳۷۸ نفر از آنها در این مطالعه شرکت کردند. حجم نمونه با استفاده از فرمول کرجسی و مورگان برآورد شد و شیوه نمونه گیری تصادفی ساده بوده است. گویه های پرسشنامه بر اساس طیف لیکرت مبتنی بر مقیاس رتبه ای بر بازه دامنه ۱ تا ۵ در بین پاسخگویان توزیع شده است. ابزار اندازه گیری دارای اعتبار صوری است. پایایی پرسشنامه هم با استفاده از روش پیش آزمون و ضریب آلفای کرونباخ در حد مطلوبی به دست آمده است.

جدول ۱. پایایی ابزار تحقیق

میزان آلفا	فراوانی	تعداد آیتها	پرسشنامه
۰/۷۸۴	۳۰	۱۳	رانت خواری
۰/۸۴۳	۳۰	۹	ضعف سیستم نظارتی
۰/۷۵۷	۳۰	۱۲	عدم شفافیت اطلاعات
۰/۸۲۱	۳۰	۳۵	کل پرسشنامه

لیسانس و ۴۰/۷ درصد فوق لیسانس و دکتر بوده‌اند. ۵۵ درصد از پاسخگویان، کمتر از ۱۰ سال، ۲۲/۳ درصد از ۱۱ تا ۱۵ سال، ۱۵/۳ درصد از ۱۶ تا ۲۰ سال و ۱۲/۴ درصد بیشتر از ۲۱ سال سابقه کار داشتند.

بر اساس نتایج تحقیق، ۸۸/۹ درصد از مدیران میانی استان، میزان رانت خواری ذهنی و ۷۳/۵ درصد از آنان میزان رانت خواری عینی را در جامعه زیاد و بسیار زیاد برآورد کردند. علاوه بر این نتیجه نشان داد ضعف سیستم نظارتی و عدم شفافیت اطلاعات در ادارات استان مازندران از دیدگاه مدیران بسیار بالاست.

نتیجه آزمون نرمالیته کولموگروف - اسمیرنوف (K-S) نشان می دهد توزیع جامعه نمونه از نوع نرمال است و آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای تطابق توزیع نمونه با توزیع نظری معنادار نمی باشد.

نتایج این جدول نشان می دهد میزان آلفای کرونباخ بیشتر از ۸۰ درصد به دست آمده است که نشان می دهد گویه های طراحی شده در پرسشنامه برای سنجش متغیرهای پژوهش مناسب است. تجزیه و تحلیل داده ها با استفاده از آزمون تحلیل مسیر و مدل معادلات ساختاری با استفاده از نرم افزار تحلیل آماری SPSS و لیزرل (Lisrel) انجام شد.

یافته‌ها

تحلیل توصیفی

یافته های پژوهش نشان داد ۷۳/۲ درصد از پاسخگویان، مرد و ۲۶/۸ درصد از آنها زن بوده‌اند. ۳/۵ درصد از پاسخگویان کمتر از ۳۰ سال، ۱۴/۲ درصد ۳۱ تا ۴۰ سال، ۳۴/۵ درصد ۴۱ تا ۵۰ سال و ۴۷/۸ درصد بیشتر از ۵۱ سال سن داشتند. ۵/۳ درصد از پاسخگویان، دارای سطح تحصیلات دیپلم، ۱۲/۸ درصد فوق دیپلم، ۴۱/۲ درصد

جدول ۲. آزمون کولموگروف - اسمیرنوف برای تطابق با توزیع نرمال

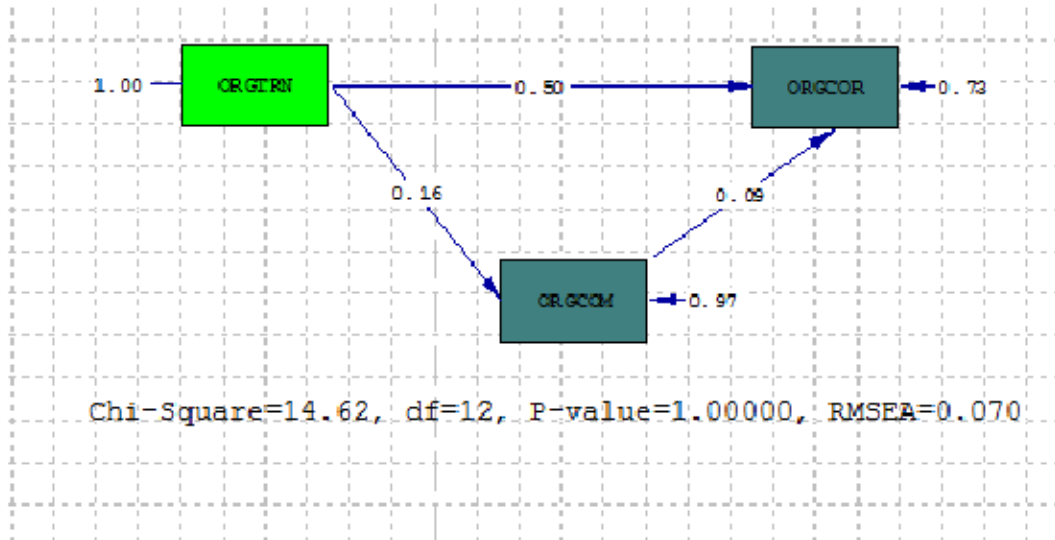
نتیجه گیری	Sig	Z	متغیر
نرمال	۰/۲۲۱	۱/۰۴۹	رانت خواری
نرمال	۰/۶۹۱	۰/۴۵۶	ضعف سیستم نظارتی
نرمال	۰/۶۸۹	۰/۷۱۸	عدم شفافیت اطلاعات

مشاهده می شود. مدل ساختاری درحالت تخمین استاندارد در شکل زیر مشاهده می شود. همانطور که در شکل های ۲ و ۳ مشاهده می شود، در این تحقیق، ORGTRN نشان دهنده عدم شفافیت اطلاعات به عنوان متغیر مستقل، ORGCOM نشانگر ضعف سیستم نظارتی به عنوان متغیر میانجی و ORGCOR نشان دهنده رانت خواری به عنوان متغیر وابسته است. باید توجه کرد

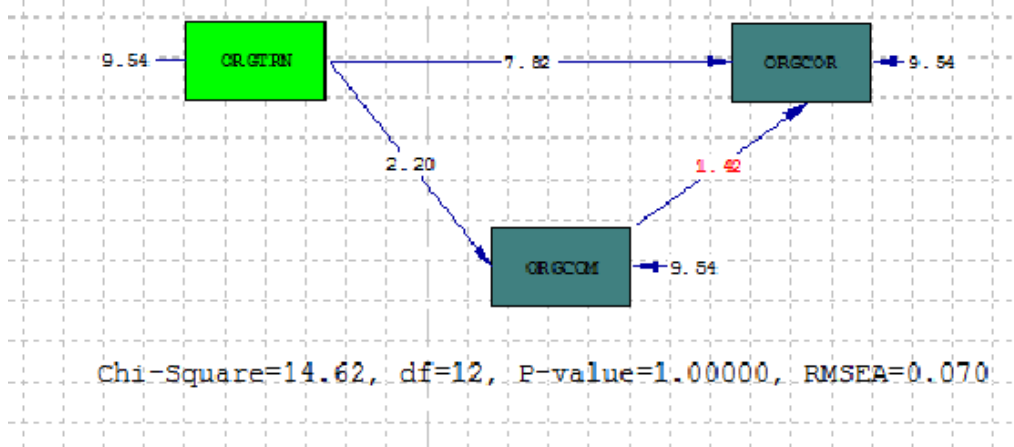
آزمون فرضیه های پژوهش

در این تحقیق، برای تأیید یا رد فرضیه ها از مدل معادلات ساختاری و به طور اخص تحلیل مسیر استفاده شد. تحلیل مسیر (مدل ساختاری) تکنیکی است که همزمان روابط میان متغیرهای پژوهش (مستقل، میانجی و وابسته) را نشان می دهد. هدف از تحلیل مسیر، شناسایی علیت (تأثیر) بین متغیرهای مدل مفهومی تحقیق است. در مدل ساختاری زیر رابطه میان متغیر مستقل عدم شفافیت اطلاعات با رانت خواری با نقش میانجی ضعف سیستم نظارتی

که تأیید یا رد فرضیه ها (روابط) در حالت معناداری مشخص می- شود. به عبارت دیگر، چنانچه عدد معناداری، بزرگتر از ۱/۹۶ یا کوچکتر از ۱/۹۶ - باشد، فرضیه تأیید می شود.

شکل ۲. مدل سازی معادلات ساختاری در حالت تخمین استاندارد (تکنیک تحلیل مسیر)

شکل ۳. مدل ساختاری در حالت ضرایب معناداری

امر برازش مناسب مدل را نشان می دهد. دوم آنکه مقادیر ضریب مسیر و آماره t ، به ترتیب نشان دهنده شدت تأثیر و میزان معنادار بودن رابطه اند. عدم شفافیت اطلاعات بر رانت خواری تأثیری به میزان 0/5 و معناداری ۰/۰۰۰ دارد. جدول ۳ خلاصه نتایج تحلیل فرضیه ها را نشان می دهد. همانطور که در جدول مشاهده می شود، مقادیر آماره t در محدوده 1/96 و -1/96 قرار ندارند؛ بنابراین، فرضیه ها تأیید می شوند.

در آزمون فرضیه های تحقیق با استفاده از مدل معادلات ساختاری، نخست آنکه خروجی نرم افزار نشان دهنده مناسب بودن مدل ساختاری برازش یافته است (نسبت χ^2 به df زیر ۳ است؛ بنابراین، مقدار χ^2 مناسب و پایین است. میزان $RMSEA = 0/070$ نیز نشان دهنده مناسب بودن برازش نسبی مدل معادلات ساختاری است. به عبارت دیگر، داده های مشاهده شده تا حد زیادی منطبق بر مدل مفهومی تحقیق است. مقادیر GFI و $AGFI$ و NFI به ترتیب برابر با 0/92، ۰/۹۶ و 0/98 هستند و این

جدول ۳. تأیید یا رد فرضیه های پژوهش بر اساس مدل معادلات ساختاری

فرضیه های تحقیق	آماره t	سطح معنی داری (Sig)	تأیید یا رد
ضعف سیستم نظارتی بر رانت خواری ذهنی و عینی تأثیر مثبت و معناداری دارد.	۷/۷۸	۰/۰۰۰	تأیید
عدم شفافیت در گردش اطلاعات بر رانت خواری ذهنی و عینی تأثیر مثبت و معناداری دارد.	۶/۴۲	۰/۰۰۰	تأیید
عدم شفافیت اطلاعات بر ضعف سیستم نظارتی تأثیر مثبت و معناداری دارد.	۵/۵۴	۰/۰۰۰	تأیید

در مدل مسیر اثر غیر مستقیم عدم شفافیت اطلاعات بر رانت خواری به اندازه اثر مستقیم بوده و نوع اثر نیز مثبت می باشد یعنی با افزایش میزان عدم شفافیت اطلاعات، ضعف سیستم نظارتی بیشتر خود را نشان می دهد و در نهایت منجر به افزایش رانت خواری می شود. این امر به نوبه خود در میزان رانت خواری موثر است.

نتیجه گیری

فرضیه اول- ضعف سیستم نظارتی بر رانت خواری ذهنی و عینی تاثیر مثبت و معناداری دارد.

نتایج تحقیق نشان داد که ضعف سیستم نظارتی بر رانت خواری تاثیر مستقیم و معناداری دارد.

به عبارتی نتایج نشان می دهد ضعف نظارت و عملکرد دستگاه های نظارتی و همچنین سیستم پاسخگویی ضعیف می تواند زمینه ساز فساد اقتصادی بوده و به آن دامن بزند. این نتیجه با نتیجه تحقیقات کمالی (۶)، دادگر و نظری (۱۴)، بررسی انجام شده به وسیله سازمان بازرسی کل کشور، مؤسسه تحقیقاتی میچلسن، گوپتا و دیگران قابل تطبیق است.

تحقیقات گذشته نامناسب بودن قوانین عدم کفایت مجریان قانون (۲۳، ۲۴) و ضعف ضمانت اجرایی را بر قانون گریزی و رانت-خواری موثر دانستند.

بررسیهای تجربی نشان می دهد که وجود فساد در رده های میانی و پایین نظام اداری، تا حدود زیادی به میزان فساد در بین سیاستمداران و کارمندان عالی رتبه بستگی دارد. همچنین در یک محیط سیاسی فاسد، کارمندان رده های میانی که مرتکب فساد اداری می شوند؛ کمتر نگران کشف جرم هستند چون غالباً در بین مسوولین رده بالا و مدیران میانی، نوعی تبانی برای چشم پوشی متقابل وجود دارد.

فرضیه دوم- عدم شفافیت در گردش اطلاعات بر رانت خواری ذهنی و عینی تاثیر مثبت و معناداری دارد.

بر اساس نتایج تحقیق، عدم شفافیت اطلاعات بر رانت خواری تاثیر مستقیم و معناداری دارد.

اکیو استدلال می کند که در جوامع سنتی، که در آن ارتباط بین دولت و بخش خصوصی دارای شفافیت های کمتری است و به عنوان مثال امکان تفکیک بین تعبیرهایی مانند هدیه دادن با رشوه به وضوح میسر نمی باشد، سطح ننگ اجتماعی ممکن است به مراتب پایین تر باشد.

فرضیه سوم- عدم شفافیت اطلاعات بر ضعف سیستم نظارتی تاثیر مثبت و معناداری دارد.

نتایج تحقیق نشان داد عدم شفافیت گردش اطلاعات علاوه بر این که تاثیر مستقیم و معناداری بر رانت خواری دارد، می تواند کارایی سیستم نظارتی را کاهش دهد و بدین ترتیب به صورت غیر مستقیم نیز بر رانت خواری تاثیر مثبت و معنادار دارد لذا نقش میانجی ضعف سیستم نظارتی در این تحقیق تایید شده است.

لذا در این تحقیق تاثیر متغیر بیرونی عدم شفافیت اطلاعات و متغیر درونی ضعف سیستم نظارتی تایید شده است.

رانت پدیده ای است که کم و بیش در کلیه کشورهای جهان وجود دارد. اما نوع، شکل، میزان و گستردگی آن در هر کشور متفاوت است، همانطور که نتایج و پیامدهای آن نیز بنابر نوع سازمان سیاسی و اقتصادی و سطح توسعه یافتگی تفاوت دارد؛ رانت با ضعف و انحطاط فرهنگی آشکار می شود. سوء استفاده از اداره و امکانات دولتی برای رسیدن به نتایج غیر اداری موجب بروز مشکلات اقتصادی، فقر، تخریب مشروعیت حکومت و حاکمیت قانون، کاهش احترام به قانون اساسی، افزایش عدم رقابت و از بین رفتن شفافیت و حساب پس دهی می شود (۲۴)؛ در نتیجه در صورتی که شفافیت در گردش اطلاعات وجود داشته باشد می توان با این پدیده مقابله کرد؛ لذا تحقیق حاضر از منظر فرضیه اول با تحقیقات برتوت و همکاران ۱؛ لیندست و نارین و باهر و نیستروسی ۲؛ همسو است.

رانت در هر کشور بسته به شرایط خاص آن، می تواند ناشی از شرایط اقتصادی (گذر، تعدیل، بازسازی، خصوصی سازی و ...) و ضعف مسئولیت پذیری ها، ناکارآمدی نظام اداری، ضعف نظارت سیستمی، ضعف نظارت عمومی (جامعه مدنی، مطبوعات، احزاب و ...)، ضعف نظام جزایی و کیفری، ضعف قوانین و مقررات و بی ثباتی آنها، شفاف نبودن قوانین و مقررات، نظام مند نبودن رقابتهای سیاسی و حمایت جریانهای سیاسی از عناصر مرتبط، فقدان امنیت شغلی، ضعف نظام تأمین اجتماعی و ... باشد.

از سوی دیگر ابهام، ناسازگاری، یا هم پوشانی وظایف، اختیارات، و مسئولیتهای دستگاهها و نهادهای تشکیل دهنده حکومت اعم از قوای اجرایی، قضایی، و قانونگذاری - که در نهایت اصل مهم مسئولیت پذیری را خدشه دار یا ناکارآمد می سازد - ضعف کنترل و نظارت مؤثر یا کارآمد، نبود معیارهای ارزیابی و سنجش فساد و رانت - به عنوان ابزار کنترل و نظارت - نبود شفافیت و گردش مناسب داده ها و اطلاعات - به عنوان ابزار ارزیابی و سنجش فساد - عدم الزام به حساب دهی و گزارش دهی - به عنوان ابزار شفافیت - فقدان پوشش قانونی مؤثر یا اجرای نادرست قانون یا نابرخورداری قانون از ضمانت اجرایی کافی، از جمله عواملی هستند که باعث تشدید فساد و رانت در هر کشور می شود. بنابراین در شرایط مختلف اتخاذ راهبرد لازم، متفاوت خواهد بود.

نتایج تحقیق نشان داد اجرای قانون دسترسی آزاد به اطلاعات از رانت و فساد جلوگیری می کند. عدم دسترسی آزاد مردم به اطلاعات راه را برای رقابت اقتصادی در کشور خواهد بست و باید با بستر سازی و دسته بندی مناسب، اطلاعات مورد نیاز در اختیار مردم قرار گیرد. شفاف سازی اطلاعات، ارائه همه اطلاعات اقتصادی اعم از مزایده ها و مناقصات، عدم تبعیض در این مسیر و رعایت اصل عدالت در واگذاری تسهیلات از مهمترین راهکارای کاهش فساد و رانت اقتصادی در شرایط اقتصاد مقاومتی است.

شفاف سازی فعالیت های سازمان جهت بهبود کارکنان نسبت به اهداف استراتژیک سازمان (ایجاد سیستم تعالی سازمانی از طریق ترجیح اهداف فردی بر اهداف سازمانی با بهبود شفافیت و ایجاد و توسعه افشاگری اطلاعات).

exporting countries. Master's thesis of Ayatollah Azami Boroujerdi University (RA.)

6. Kamali, Yahya (1392). The effect of economic transparency in the prevention and fight against economic corruption, Center for Administrative Health Studies and Research and the fight against corruption. sixth year Number 49.

7. Moradi, Hadith (1400). Rent and political development in Iran after the Islamic revolution. Doctoral thesis of Razi University.

8. Mohammadi Turkmani (2017). An analysis of the structural aspects of rent in the urban management organization of Iran, a case study of Tabriz city municipality. Doctoral dissertation of Tabriz University.

9. Ackerman, Susan-Rose. (2006). International handbook on the economics of corruption. Edward Elgar publishing limited.

10. Hultman, J.; Axelsson (2007). Towards a typology of transparency for marketing management research, industrial marketing management. 36, 627-635.

11. Railiene, G(2015). E-transparency as an organizational innovation in financial services - the case of Lithuania. Journal of Innovation Management, 3(1), 85-103.

12. Bauhr, M., & Nasiritusi, N(2012). Resisting Transparency: Corruption, Legitimacy, and the Quality of Global Environmental Policies. Global Environmental Politics, 12(4), 9-29.

13. Bertot, J. C., Jaeger, P. T., & Grimes, J. M. (2010). Using ICTs to create a culture of transparency: E-government and social media as openness and anti-corruption tools for societies. Government information quarterly, 27(3). 264-271.

14. Dadgar, Yadullah, and Ruhollah Nazari (1388). "Inspection of corruption index in Iran and selected countries of the world", Political-Economic Information Monthly, Vol. 264-263.

اجرای اصل 44 قانون اساسی به بیانی، آغاز تحولی جدید در نظام اقتصادی کشور خواهد بود. این تحول جدید می‌تواند منشأ توسعه فعالیت‌های بخش خصوصی، بهبود تولید و افزایش کارایی و بهره‌وری در اثر بخشی اقتصاد ملی شود. افزایش کارایی نظام اقتصادی نیز می‌تواند اثر مثبتی بر متغیرهای اقتصاد کلان بر جای بگذارد و عامل اساسی در جلوگیری و کاهش فساد اقتصادی و رانت‌خواری باشد. بازبینی و آسیب شناسی عملکرد دستگاه‌های نظارتی به عنوان یک راه موثر با اهمیت در مبارزه با فساد از دید افراد نمونه تحقیق پیشنهاد می‌شود قوه قضاییه با وضع قوانین بازدارنده و قاطع در زمینه رانت خواری، شیوه نظارت بر فساد را اصلاح نموده و از تجارب کشورهای موفق و سازمان‌های بین‌المللی (مانند سازمان توسعه و همکاری اقتصادی و سازمان بین‌المللی شفافیت) در امر مبارزه با فساد استفاده نماید.

در پایان خاطر نشان می‌شود رانت خواری در واکنش به تغییر عوامل اجتماعی، اقتصادی، فرهنگی و سیاسی تغییر ماهیت می‌دهد. همان طور که این عوامل بر رانت مؤثر است، رانت نیز بر این عوامل اثر می‌گذارد. دستگاه‌های اجرایی به تنهایی و بدون مشارکت مردمی نمی‌توانند در مبارزه با حیف و میل، تورم سرسام‌آور، بیکاری مزمن، پایین بودن سطح زندگی و محدودیت‌های شدید اجتماعی - که نتیجه جبری چنین شرایطی است - موفقیتی به دست آورند.

References

1. Rahmanian, Morteza; Ghanbari, Abolfazl; Yazidi Rad, Roya (1401). Administrative corruption and legal solutions to deal with it. Modern jurisprudence and law. Volume 3. Number 10: 116-131.
2. Khemati, Maryam (2017). Identifying factors affecting economic corruption and ways to combat it from the point of view of executive directors and managers of large manufacturing enterprises in Hamadan province. Master's thesis of Shahid Chamran University of Ahvaz
3. Khandan, Abbas (2015). Analysis of the political economy of corporate rent seeking: an empirical study of bribery and lobbying in different countries. Economic modeling. Year 10. Number 1.
4. Falahati, Ali; Nazari, Sohaila; Pashtekeshi, Maryam (2019). Institutional quality, natural resource rent and shadow economy. Economic modeling research. No. 39: 149-185.
5. Karimi, Arzu (1401). The effect of oil rent on administrative corruption in oil

15. Meijer, A; Grimmelikhuijsen, S; Nell, M.L.; Lentz, L. R. (2014). Organizational arrangements for targeted transparency. Legal or communicative enactment of disclosure requirements. *Information Polity*, 19(1), 115-127.
16. Bilali, Esmail, Faramarzi, Daoud (2008). "Theoretical study of the issue of administrative corruption", *Journal of Justice*, No. 37.
17. Afshari, Ismail, (1378) Review of the guide to prevent human corruption caused by commission in transactions by managers, Tarbiat Modares University, Faculty of Human Sciences.
18. Leonardi, L(2014). Organizational transparency: Stakeholder relationships and internal dynamics (Doctoral dissertation, University of Trento.)
19. Lindstedt, C., & Naurin, D(2010). Transparency is not enough: Making transparency effective in reducing corruption. *International political science review*, 31(3), 301-332.
20. Rawlings, B(2007). Measuring the relationship between organizational transparency and trust. *The measurement standard*, 8, 425-439.
21. Pour Ezzat, Ali Asghar; Qolipour, Arin; Baghestani Barzeki, Horiyeh (1388). The legal relationship of citizens from citizenship rights with accountability and transparency of organizations. *Social welfare research quarterly*, 10th year, number 38.
22. Castilla, E. J. (2015). Accounting for the Gap: A Firm Study Manipulating Organizational Accountability and Transparency in Pay Decisions. *Organization Science*.
23. Sardarabadi, Khalil (1384). Political power and profit seeking. Report, No. 167.
24. Mandachian, Ibrahim (2012). Review of the situation and planning to fight corruption in South Korea and Tanzania. Tehran: Imam Khomeini Research Institute.